

Bożena Czwojdrak
(University of Silesia in Katowice, Poland)
<https://orcid.org/0000-0002-3664-492X>
e-mail: bozena.czwojdrak@us.edu.pl

Kształt dóbr oprawnych królowych
w późnośredniowiecznej Polsce

The Shape of the Queens’ Bound Estates in Late Medieval Poland

ABSTRACT

According to old customs and Polish law, it was customary for the husband to secure a dowry for his wife after the wedding. These estates belonged to the woman, who – after her husband’s death – could manage, use or sell them without the permission of others. The situation was similar for queens, who also received a dowry as security for their estates from their husbands. From the time of the Piast dynasty until the 16th century, the rulers could easily decide on their own wives’ provisions, but it was only the Henrician Articles that introduced the control of the states over the king’s marriage, and thus the ruler had to obtain the consent of the Sejm to provide for his wife. The queen had the exclusive right to use the bindings and thus secured the functioning of her court and

PUBLICATION INFO				
			UMCS UNIVERSYTET KATOWICE-KATOWICE	e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
				
THE AUTHOR'S ADDRESS: Bożena Czwojdrak, the Institute of History of the University of Silesia in Katowice, 11 Bankowa Street, Katowice 40-007, Poland				
SOURCE OF FUNDING: The article was written within the framework of the research project of the National Science Centre entitled: <i>Polish Queens of the Fifteenth and Sixteenth Centuries as Wives and Mothers</i> , no: UMO-2021/43/B/HS3/01490				
SUBMITTED: 2023.10.25	ACCEPTED: 2024.03.16		PUBLISHED ONLINE: 2024.10.22	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh			EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	 Crossref 
 DIRECTORY OF OPEN ACCESS JOURNALS			 EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES	

the monarch's own needs. The ruler also administered the possessory domain and often exercised judicial functions in the landed estates that were part of it. This article looks at the shape of the queens' bound estates in late medieval Poland – when they are first grasped, whether their shape changed over the years, and what they looked like when two queens resided in the country at the same time.

Key words: binding, queens, dowry

STRESZCZENIE

Wedle dawnych obyczajów i prawa polskiego mąż po ślubie zwyczajowo za wniesiony posąg zabezpieczał żonie wiano. Te włości należały do kobiety, która – po śmierci męża – mogła nimi zarządzać, korzystać bądź sprzedać bez zezwolenia innych. Podobnie sytuacja wyglądała w przypadku królowych – one także otrzymywały od męża za wniesiony posąg zabezpieczenie na poszczególnych dobrach. Od czasów piastowskich aż do XVI w. władcy bez problemu mogli stanowić o opravach własnych żon, dopiero artykuły henrykowski wprowadziły kontrolę stanów nad zawieraniem małżeństwa przez króla, a co za tym idzie władca musiał uzyskać zgodę sejmu na zaopatrzenie żony. Królowa dysponowała wyłącznym prawem do korzystania z oprawy i zabezpieczała w ten sposób funkcjonowanie jej dworu oraz własne potrzeby monarchini. Władczyni także zarządzała oprawną domeną, nierzadko sprawowała funkcje sędownicze w dobrach ziemskich, które wchodziły w skład tego majątku. Niniejszy artykuł poświęcony jest kształtowi dóbr oprawnych królowych w późnośredniowiecznej Polsce – kiedy są one uchwytnie po raz pierwszy bądź ich kształt zmieniał się przez lata, a także jak wyglądały, kiedy jednocześnie w kraju przebywały dwie królowe.

Słowa kluczowe: oprawa, królowe, posąg

Wedle dawnych obyczajów i prawa polskiego mąż po ślubie zwyczajowo za wniesiony posąg (*dos*) zabezpieczał żonie wiano (*dotalicium*) – najczęściej na części swoich dóbr¹. W rodzinach szlacheckich jego wartość miała być równa wniesionemu posagowi lub ewentualnie większa. Te włości należały do kobiety, która – po śmierci męża – mogła nimi

¹ R. Hube, *Prawo polskie w 14 wieku. Sądy i ich praktyka i stosunki prawne w Polsce ku schyłkowi 14 wieku*, Warszawa 1886, s. 70–94; A. Winiarz, *Polskie prawo majątkowe-małżeńskie w wiekach średnich*, Kraków 1898, s. 8–17; B. Lesiński, *Stanowisko kobiety w polskim prawie ziemskim do połowy XV wieku*, Wrocław 1956, s. 110–120; U. Borkowska, *Małżeństwa jagiellońskie*, w: *ředověku: rituály a obyčje. Colloquia mediaevalia Pragensia*, t. 14, red. P. Kras, M. Nodl, Praha 2014, s. 151–165; T. Szulc, *Oprawa posagu królowych w szlacheckiej Rzeczypospolitej*, „*Studia Prawno-Ekonomiczne*” 2015, 94, s. 123; idem, *Posag królowych w świetle umów małżeńskich królów polskich z XV–XVIII wieku*, „*Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*” 2019, 22, s. 13–35; G. Rutkowska, *Status wdów po królach polskich z dynastii Jagiellonów*, w: *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015, s. 236–237; *Věnná města českých královen*, red. J. Šperka, Praha 2022; J. Šperka, *Posagi i wiana książęcych raciborskich od końca XIII do początku XVI wieku*, w: *Historia amica mea*, red. I. Matejko-Peterka, Opava 2023, s. 44–57.

zarządzać, korzystać z nich bądź sprzedać bez zezwolenia innych². Podobnie sytuacja wyglądała w przypadku królowych – one także otrzymywały od męża za wniesiony posąg zabezpieczenie na poszczególnych dobrach. Od czasów piastowskich aż do XVI w. władcy bez problemu mogli stanowić o oprawach własnych żon, dopiero artykuły henrykowskie wprowadziły kontrolę stanów nad zawieraniem małżeństwa przez króla, a co za tym idzie władca musiał uzyskać zgodę sejmu na zaopatrzenie żony³. Królowa dysponowała wyłącznym prawem do korzystania z oprawy i zabezpieczała w ten sposób funkcjonowanie jej dworu oraz własne potrzeby monarchini. Władczyni także zarządzała oprawną domeną, nierzadko sprawowała funkcje sędownicze w dobrach ziemskich, które wchodziły w skład tego majątku⁴. Królowe dbały o swoje dobra oprawne, starały się o zwolnienia poszczególnych miast z prawa składu, z podatków w wyniku klęsk żywiołowych, a nawet zlecały naprawę murów zamków leżących w ich dobrach. Przykładowo Zofia Holszańska wydawała zezwolenia na wyręb lasu kmieciom z wsi w dobrach bieckich, rozstrzygała spór między altarzystami a plebanem kościoła w Chęcinach, dbała o mury sanockiego zamku, interesowała się, czy mieszkańcy jej dóbr zebrali już wojska na planowaną wojnę z zakonem, starała się rozstrzygnąć spór klarysek nowosądeckich z Bardiowem o cło, czy też, prosząc wpierw męża, a później syna, starała się o przywileje dla miast z jej dóbr oprawnych⁵. Urzędników zarządzających dobrami władczyni

² M. Koczerska, *Rodzina szlachecka w Polsce późnego średniowiecza*, Warszawa 1975, s. 42–63; W. Brzeziński, *Życie szlachcianki w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Magnificae et generosae. Zagadnienia demograficzne i majątkowe*, Bydgoszcz 2021, s. 116–292 (tam zebrana najnowsza literatura do tego tematu).

³ A. Sucheni-Grabowska, *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce 1504–1548*, Warszawa 2007, s. 141–189; I. Lewandowska-Malec, *Zabezpieczenie majątkowe królowych polskich na przełomie XVI i XVII w. Oprawa wiana Anny i Konstancji z Habsburgów*, w: *Prawo blisko człowieka. Z dziejów prawa rodzinnego i spadkowego. Materiały konferencji zorganizowanej przez Sekcję Historii Państwa i Prawa Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa UJ*, Kraków 7–8 marca 2007 r., red. M. Miś, Kraków 2008, s. 37–46; T. Szulc, *Oprawa*, s. 123–145.

⁴ B. Czwojdrak, *Under the Rule of Queen Zofia Holszańska. Land, Town and in curia reginalis Courts in Sanok in 1434–1463*, w: *Colloquia meviaevalia Pragensia*, t. 17, *Právní kultur středověku*, red. M. Nodl, P. Węcowski, Praha 2016, s. 191–198; eadem, *Pod rządami królowej Zofii Holszańskiej. Sądy ziemskie, grodzkie i in curia reginalis w Sanoku w latach 1434–1461*, w: *Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Idziemu Panicowi*, red. J. Sperka, Katowice–Bielsko-Biała 2019, s. 293–300; eadem, *Królowa Zofia Holszańska i jej sanockie dziedzictwo* (w druku).

⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], perg. 3035; perg. 5042; Zakład Narodowy im. Ossolińskich, rkps 2564/II, k. 21; *Nieznane dokumenty do dziejów Chęcin z pierwszej połowy XV wieku*, wyd. F. Kiryk, w: *Stromata historica in honorem Romani*

mianował jednak – poza kilkoma wyjątkami – mąż lub po jego śmierci jego następca. W późnośredniowiecznej Polsce władczyni miała jednak swoich urzędników, którzy z tych dóbr pobierali na jej rzecz podatki, służące zaopatrzeniu dworu. Od XV w. do poszczególnych ziem królowej byli podporządkowani odpowiedni podkomorzowie, którzy pełnili tam funkcje skarbowe⁶. Kiedy podczas koronacji królowej Zofii Holszańskiej mieszczanie zapisanego jej w dobrach wiennych Nowego Sącza odmówili zapłaty tzw. czepcowego, to właśnie jej podkomorzy, Piotr Ryterski, wezwał mieszczan nowosądeckich pod sąd i rozstrzygał tę sprawę⁷. Podkomorzowie królowych pobierali także w jej imieniu ruszycę, karę za zabójstwo kobiety, która zwyczajowo należała do władczyni⁸. Być może także pełnili funkcje przypisane do podkomorzych ziemskich i występowali w sporach o granice dóbr wiennych poszczególnych władczyń.

Gdyby brać pod uwagę hipotezy dotyczące podziału dzielnic pomiędzy synów Bolesława Krzywoustego, to najwcześniejszą wzmianką o oprawie władczyni byłaby ziemia łączycka, w której miała mieć swoją oprawę Salomea⁹. Nie wiadomo jednak, czy wspomnianą ziemię miała w całości, czy jedynie poszczególne grody, oraz kiedy została jej zapisana.

Mariae Zawadzki, Kraków 2006, s. 73; S.A. Sroka, *Średniowieczny Bardów i jego kontakty z Małopolską*, Kraków 2010, s. 101–102; *Zwoleń*, red. K. Myśliwski, Lublin 1976, s. 33; szczegółowo o opiece tej królowej nad mieszkańcami dóbr oprawnych vide: B. Czwojdrak, *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Kraków 2012, s. 75–85.

⁶ A. Bogucki, *Komornik i podkomorzy w Polsce Piastowskiej*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 3, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1985, s. 123–132; H. Kręt, *Dwór królewski Jadwigi i Jagiełły*, Kraków 1987, s. 40; B. Czwojdrak, *Z badań nad dworem królowej Zofii Holszańskiej*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 2010, 2 (6), s. 172–173.

⁷ Nowosądecczanie ostatecznie uścili składkę, a podkomorzy królowej uwolnił ich od kary, *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie*, t. 9, wyd. O. Pietruski, X. Liske, A. Prochaska, Lwów 1883, nr 36; S. Morawski, *Sądecczyzna za Jagiellonów z miasta spiskiem i księstwem oświęcimskim*, t. 2, Kraków 1865, s. 129; B. Czwojdrak, *Zofia*, s. 78.

⁸ *Starodawne prawa polskie pomniki*, t. 2, *Wypisy z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej*, wyd. A.Z. Helcel, Kraków 1870, nr 2832, 3233; *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 2, wyd. Z. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, nr 539; S. Kutrzeba, *Mężobójstwo w prawie polskim XIV i XV wieku*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Historia-Filozofia” 1907, 25, s. 178–179; Z. Kozłowska-Budkowa, *Dokument z 1390 r. w sprawie ruszycy*, „Kwartalnik Historyczny” 1934, 48, s. 65–69; H. Kręt, *op. cit.*, s. 41–45; B. Czwojdrak, *Zofia*, s. 101–102. Pobierania ruszycy zakazał Kazimierz Jagiellończyk w 1448 r.

⁹ S. Smolka, *Mieszko Stary i jego wiek*, Warszawa 1881, s. 204; K. Maleczyński, *Bolesław III Krzywousty*, Kraków 2010, s. 385; H. Łowmiański, *Początki Polski*, t. 6, cz. 1, Warszawa 1967, s. 132; G. Labuda, *Testament Bolesława Krzywoustego*, w: *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*, Poznań 1959, s. 172–179. Należy także rozważyć hipotezę,

Jeśli jednak Salomea posiadała nań jakieś zapisy, może to świadczyć, że procedura oprawy posagu sięga najwcześniejszych lat istnienia państwa polskiego, choć poza tą informacją nie mamy żadnych innych wcześniejszych wzmianek. W okresie rozbitcia dzielnicowego można się jedynie domyślać, że poszczególne księżne miały zapisy na terytoriach przynależnych do ich mężów, a jeśli ich przeżyły i nie miały następców, to zarządzały całym księstwem.

Bardzo ciekawa i poparta bogatym zasobem źródeł jest kwestia wiana żony księcia Bolesława Wstydliwego – Kingi. Otrzymała ona zapis pokażnej sumy na ziemi sądeckiej, sumy, która nie tylko związana była z jej posagiem, ale także z pożyczkami zaciągniętymi przez Bolesława na potrzeby walk z Tatarami. Ziemia sądecka stała się od tego czasu obszarem bardzo często zarządzanym przez kolejne księżne i królowe. Kinga uzyskała w swej sądeckiej domenie pełnię książęcych praw i zatrzymała te dobra także jako oprawę wdowią¹⁰. Co ciekawe, księżna w pewnym momencie zaczęła także występować jako pani na Bieczu i Nowym Mieście Korczynie¹¹. Choć niejasne jest, w jaki sposób weszła w posiadanie tych dóbr, których zresztą najpewniej musiała się zrzec na rzecz Leszka Czarnego, włości te były w późniejszych czasach przypisane do dóbr władczyń, podobnie jak ziemia sądecka¹². Książę zostawił jej jednak Sądecczyznę i zgodził się na fundację klasztoru klarysek w Sączu¹³. Po śmierci Leszka Czarnego na Sądecczyźnie pojawiła się wdowa po nim,

że Salomea nie miała całej ziemi, a jedynie kilka grodów, S. Rosik, *Bolesław Krzywousty*, Wrocław 2013, s. 285.

¹⁰ M. Barański, *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa 1992, s. 96 i nn.; P. Żmudzki, *Studium podzielonego królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 310. Księżna dokonała tam fundacji konwentu klarysek, a także lokacji wsi, co jednak spowodowało eskalację konfliktu z Leszkiem Czarnym. *Ibidem*, s. 312–313; O.M. Przybyłowicz, *Reguła zakonna jest wozem do nieba. Realia życia w klasztorach klarysek od XIII do końca XVI w. w Małopolsce, Wielkopolsce i na Śląsku*, Warszawa 2016, s. 32–33.

¹¹ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 2, 1153–1333, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886, nr 491; M. Barański, *op. cit.*, s. 103.

¹² O sporze pomiędzy Kingą a Leszkiem Czarnym vide: M. Barański, *op. cit.*, s. 102–104; P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 310–346 (który domyśla się, że przed swoją śmiercią Bolesław Wstydlivy zapisał Kindze kasztelanę biecką); K. Maciaszek, *Bolesław V Wstydlivy. Książę krakowski i sandomierski 1226–1279. Długie panowanie w ciężkich czasach*, Kraków 2021, s. 583–592. Spór ten jednak nie wynikał z faktu, że Leszek Czarny kwestionował prawa do oprawy wdowiej Kingi na Sądecczyźnie, a z faktu, że kiedy księżna przywdziała habit, wedle księcia sieradzkiego powinna wówczas oddać jemu władanie nad tą ziemią.

¹³ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, 1178–1386, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, nr 99, nr 102; M. Barański, *op. cit.*, s. 104; P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 310–346.

Gryfina, która także zaczęła używać tytulatury pani tych ziem, co może wskazywać, że i ona otrzymała ją wcześniej od męża¹⁴.

Od zapisu Bolesława Wstydlwego uchwytny jest mechanizm kształtowania się oprawy i posagu polskich monarchiń. Dopiero jednak w XIV w. ustaliła się praktyka zapisu wiana w formie zastawu na dobrach królewskich. Wysokość, czyli wartość zapisu, świadczyła o prestiżowej i politycznej roli królowej, zabezpieczając jednocześnie ich postawy majątkowe. Zapisy te były dożywotnie, do powtórnego ożenku lub unieważnienia małżeństwa¹⁵. Ciekawą sprawą jest próba prześledzenia zapisu wiennego Jadwigi, żony Władysława Łokietka. Ślub odbył się zapewne w latach dziewięćdziesiątych XIII w., więc zabezpieczenie wiana musiało się odbyć w granicach Kujaw brzeskich i ziemi sieradzkiej, które wówczas posiadał Łokietek¹⁶. Pewne wzmianki mogą sugerować, że była to kasztelania radziejowska¹⁷. Po objęciu tronu w Krakowie władca zmienił (lub dodał do wcześniejszych zapisów) oprawę na ziemi sandomierskiej i sądeckiej¹⁸. Po śmierci Władysława Łokietka w 1333 r. ich syn, Kazimierz

¹⁴ *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 2, nr 518; M. Barański, *op. cit.*, s. 105; P. Żmudzki, *op. cit.*, s. 470–471; A. Teterycz-Puzio, *...domina et princeps... Władza księżnych na ziemiach polskich w XIII wieku w świetle dokumentów*, w: *Kobiety*, s. 210–213. Co ciekawe, żyła wówczas jeszcze Kinga, już będąc klaryską. Nie stanowiło to jednak problemu, obydwie księżne podczas wystawiania dokumentów zawsze powoływały się na zgodę drugiej. M. Barański, *op. cit.*, s. 108. Zestawienie dokumentów księżnych dzielnicowych wystawionych w ziemi sądeckiej vide: A. Rybicka-Adamska, *Kto redagował dokumenty Jadwigi Łokietkowej*, „*Nasza Przyszłość*” 1992, 79, s. 102.

¹⁵ U. Borkowska, *Małżeństwa*, s. 158.

¹⁶ E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, s. 19; K. Jasiński, *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001, s. 122–124.

¹⁷ Ziemia ta rzeczywiście znalazła się pod władaniem Łokietka, a Jadwiga w Radziejowie pod opieką mieszczanina Gerka spędzała czas nieobecności męża w kraju. *Kodex dyplomatyczny Polski, obejmujący przywileje królów polskich, wielkich książąt litewskich, bulle papieżkie, jako też wszelkie nadania prywatne mogące posłużyć wyjaśnieniu dziejów wewnętrznych krajowych, dotąd nigdzie nie drukowane, od najdawniejszych czasów aż do roku 1506*, t. 1, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, A.Z. Helcel, Warszawa 1847, nr 103; E. Długopolski, *op. cit.*, s. 47–48; K. Jasiński, *Genealogia Władysława Łokietka i jego najbliższej rodziny*, „*Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie*” 1987, 6, s. 17–18. O tym, że kasztelania radziejowska była najpewniej pierwotną oprawą Jadwigi, świadczyć może także dokument księżnej z 1418 r., o nadaniu immunitetu jednej z wsi tej kasztelanii. *Kodex dyplomatyczny Polski, obejmujący przywileje królów polskich, wielkich książąt litewskich, bulle papieżkie, jako też wszelkie nadania prywatne mogące posłużyć wyjaśnieniu dziejów wewnętrznych krajowych, dotąd nigdzie nie drukowane, od najdawniejszych czasów aż do roku 1506*, t. 2, cz. 2, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, Warszawa 1852, nr 479.

¹⁸ Pierwszy dokument, który może świadczyć o zapisach Jadwigi w ziemi sandomierskiej, wystawiła już w czerwcu 1420 r. *Kodex dyplomatyczny Polski, obejmujący przywileje*

Wielki, popadłszy w konflikt z matką, powierzył jej w ziemi sądeckiej rządy namiestnicze, potwierdzając niejako jej władzę w tej ziemi¹⁹.

Nie wiemy, gdzie Kazimierz Wielki oprował posag swojej pierwszej żonie, księżniczce litewskiej Annie. Józef Śliwiński sądzi, że być może na ziemi sandomierskiej, skoro sądecka była już zajęta przez Jadwigę²⁰. Oznaczałoby to, że po śmierci ojca Kazimierz zabrał matce zapisy na ziemi sandomierskiej i przekazał je na Sądecczyznę²¹. Po śmierci Anny w 1339 r. Kazimierz Wielki wstąpił powtórnie w 1341 r. w związek małżeński, tym razem z córką landgraфа heskiego Adelajdą. Po ślubie, mimo niewypłaconego posagu, oprował jej wiano na miastach i zamkach ziemi sandomierskiej, zwolnione po śmierci poprzedniej żony, co potwierdza hipotezę Śliwińskiego²². Co ciekawe, od 1339 r. wolna od zapisów po

królów polskich, wielkich książąt litewskich, bulle papieżkie, jako też wszelkie nadania prywatne mogące posłużyć wyjaśnieniu dziejów wewnętrznych krajowych, dotąd nigdzie nie drukowane, od najdawniejszych czasów aż do roku 1506, t. 3, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858, nr 75; Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. 2, nr 581; Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879, nr 11, nr 14; K. Ożóg, *Jadwiga*, w: *Piastowie. Leksykon*, red. K. Ożóg, S. Szczur, Kraków 1999, s. 163; A. Marzec, „*Domina terrae sandecensis*”. Rola polityczna królowej Jadwigi Łokietkowej w kontekście jej związków z dostojnikami małopolskimi (1305–1339), „*Kwartalnik Historyczny*” 2000, 107, 1, s. 7.

¹⁹ Zbiór dokumentów małopolskich, cz. 4, *Dokumenty z lat 1211–1400*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, nr 919; M. Barański, *op. cit.*, s. 128; A. Marzec, *op. cit.*, s. 8–9. Syn nie mógł jednak zapisać matce oprawy, musiała mieć tam zapisane sumy wcześniej przez męża, Kazimierz najpewniej przeniósł sumy wienne zapisane matce na Sandomierszczyźnie. M. Piber-Zbieranowska, *Jadwiga Łokietkowa – księżna, królowa, mniszka. Przyczynek do biografii władczyni i rozważań nad znaczeniem politycznym i rolą żon Piastów w XIII i XIV w.*, w: *Władztwo Władysława Łokietka. 700-lecie koronacji królewskiej*, red. W. Falkowski, P. Tyszka, Warszawa 2022, s. 143. O specyfice ziemi sądeckiej będącej we władaniu królowych pisał także Z. Perzanowski, *Dokument i kancelaria sądu ziemskiego krakowskiego do połowy XV wieku*, Kraków 1968, s. 25.

²⁰ J. Śliwiński, *Mariaże Kazimierza Wielkiego. Studium z zakresu obyczajowości i etyki dworu królewskiego w Polsce XIV wieku*, Olsztyn 1987, s. 60. Trudno jednak mówić, jak sądzi ten badacz, o tradycyjnych zapisach na ziemi sandomierskiej dla wcześniejszych władczyń. Taki zapis mamy poświadczony tylko dla Jadwigi Łokietkowej. *Kodex dyplomatyczny Polski*, t. 3, nr 75.

²¹ Podobnie uczynił Kazimierz Jagiellończyk, który – za zgodą Zofii Holszańskiej – zabrał w 1454 r. matce zapisy Jagiełły z ziemi inowrocławskiej, w zamian dając matce ziemię pyzdrowską, Biblioteka Czartoryskich [dalej: BC], perg. 515; *Kodex dyplomatyczny Polski*, t. 2, nr 594.

²² Królowa miała pobierać dochody z dóbr m.in. w Chęcinach, Wiślicy i Solcu w wysokości 500 kop groszy praskich rocznie, W. Semkowicz, *Adelajda, Krystyna i Jadwiga, żony Kazimierza Wielkiego*, „*Kwartalnik Historyczny*” 1898, 12, s. 563; Z. Góralski, *Adelheid die hessische Fürstin und polnische Königin*, „*Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte und*

śmierci Jadwigi Łokietkowej była również Sądeczczyzna, jednakże nie ma śladów mogących sugerować, że Adelajda tam również miała zapisy wienne. W przypadku tego małżeństwa doszło do bardzo ciekawej sytuacji, bowiem oprawa była dożywotnia i – pomimo wyjazdu Adelajdy z kraju w 1356 r. – nie przestała być ona właścicielką tych dóbr. Kazimierz, próbując rozwiązać to małżeństwo, kwestionował także prawo królowej do jej dóbr oprawnych²³. Najprawdopodobniej nigdy nie udało się unieważnić zapisu ani spłacić Adelajdy z jej zapisu wiennego, która jeszcze po śmierci Kazimierza starała się u Ludwika Węgierskiego o odzyskanie swojego wiana²⁴. Podobnie nie wiadomo nic o zapisach wiennych ostatniej żony Kazimierza – Jadwigi żagańskiej. Nie mogła mieć ich jednak zapisanych na Sandomierszczyźnie, dopóki żyła Adelajda, a ta zmarła dopiero w 1371 r. Być może miała takie zapisy na ziemi sądeckiej, wolnej od śmierci Jadwigi kaliskiej w 1339 r.

Jak widać, w XIV w. ziemiami oprawnymi królowych były Sądeczczyzna i ziemia sandomierska²⁵. Na nich najczęściej było zapisywane wiano królowych. Nieco inaczej wygląda kwestia zapisów w przypadku Jadwigi Andegaweńskiej. Tutaj bowiem pojawiają się wątpliwości natury prawnej – Jadwiga, jako król polski, była właścicielką, na równi z Władysławem Jagiełłą, wszystkich dóbr królewskich. Czy zatem Jagiełło mógł – i czy było to w tym wypadku konieczne – zapisywać cokolwiek Jadwidze? Wydaje się, że nie uważano tego za niezbędne. To Jagiełło przybył do kraju, w którym już był król-kobieta, i nikt nie widział potrzeby takiego zapisu, skoro wszystkie ziemie należały zarówno do Jadwigi, jak i Jagiełły. W momencie zaślubin i koronacji Jagiełły Jadwiga poczęła się także tytułować władczynią Litwy, a zatem zapisy i na tych ziemiach nie wchodziły w grę. Pomimo tego do naszych czasów zachował się dokument oprawy wiana Jadwigi Andegaweńskiej dokonanej przez jej męża, ale dopiero z roku 1396, a zatem w dziesięć lat po ich zaślubinach²⁶. Jest to jednak dokument nietypowy – zapis bowiem, bez podania określonej sumy, obejmował Kujawy i Ruś Halicko-Włodzimierską, a zatem z pominięciem standardowych ziem sandomierskiej i sanockiej. Zarówno jednak

Landeskunde” 1976–1977, 86, s. 13–14; J. Śliwiński, *op. cit.*, s. 64; J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, Wrocław 1986, s. 210–211.

²³ *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae*, t. 1, wyd. A. Theiner, Rzym 1860, nr 821, nr 822, nr 823; J. Śliwiński, *op. cit.*, s. 65; J. Wyrozumski, *Kazimierz*, s. 210–211.

²⁴ *Vetera monumenta historica Hungariae sacrum illustrantia*, t. 2, wyd. A. Theiner, Rzym 1860, nr 209.

²⁵ Nie zaś sama Sądeczczyzna jak A. Sucheni-Grabowska, *Oprawne dobra*, w: *Encyklopedia Historii Gospodarczej Polski*, t. 2, Warszawa 1981, s. 18.

²⁶ BC, perg. 248; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*, t. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883, nr CCCCX.

nietyпова forma zapisu (bez określonych sum), jak i data mają swoje wyjaśnienie. Fakt, że przez dekadę nie zapisano Jadwidze sum wiennych, może świadczyć o tym, że z punktu widzenia prawa Jadwiga, jako król, nie potrzebowała odrębnego zapisu wiennego, skoro była panią całej tej domeny. Wspomniany dokument był jednak aktem ewidentnie politycznym i tak go należy rozumieć²⁷. Otóż w 1395 r. wydarzyły się dwie rzeczy, które spowodowały wydanie dokumentu królewskiego w styczniu 1396 r. o zapisie wiennym dla Jadwigi. W maju 1395 r. zmarła Maria, siostra Jadwigi, co spowodowało, że Jadwiga wystąpiła z pretensjami do tronu węgierskiego²⁸. Wystawienie dokumentu przez Jagiełłę wiąże się niewątpliwie z tym faktem, pretensjami Zygmunta Luksemburskiego do ziem ruskich (jako męża Marii) oraz jego sojuszem z księciem opolskim Władysławem, z którym toczono wojnę od 1393 r., a kolejna kampania szycowała się na rok 1396²⁹. Przynależność spornych ziem, które niegdyś nadał księciu opolskiemu ojciec Jadwigi Ludwik Węgierski, wzmocniono nadaniem ich Jadwidze, a skoro były to zapisy wienne, nie można ich było formalnie podważyć³⁰. Tym posunięciem wzmocniono prawa Korony do tych ziem i odebrano argumenty Zygmuntowi Luksemburczykowi oraz księciu opolskiemu Władysławowi, którzy czuli się, jako spadkobiercy Ludwika Węgierskiego, uprawnieni do wysunięcia pretensji wobec polskiego monarchy³¹. Czy był to zatem zwyczajowy akt oprawy królowej?

²⁷ Zwraca na ów dokument uwagę Jarosław Nikodem (*Jadwiga. Król Polski*, Wrocław 2009, s. 221), podkreślając, że wspomniane nadanie nie tylko wiąże się z uwarunkowaniami polityki zewnętrznej, ale także jest faktem, że Jagiełło, dając za zgodą panów polskich królowej w dożywocie dobra, do których formalnie ma ona takie same prawa jak i on, manifestował swoją nadrzędną wobec Jadwigi pozycję w państwie polskim.

²⁸ J. Nikodem, *op. cit.*, s. 238–23, 300–301.

²⁹ J. Sperka, *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*, Kraków 2012, s. 190–191.

³⁰ *Ibidem*, s. 90–158. W dokumencie nadania Jagiełło ziemie określa *terras nostras* – czy była to tylko forma *pluralis maiestatis*, czy też fakt podkreślenia, że Jadwiga także ma prawo do tych ziem jak król – trudno rozstrzygnąć. Jednak wydaje się, że jest to normalna formuła zwyczajowa w tego typu dokumentach.

³¹ Zygmunt Luksemburczyk, jako były mąż Marii, królowej Węgier i siostry Jadwigi a Opolczyk, który niegdyś z nadania Ludwika zarządzał Rusią i Kujawami. Nie bez znaczenia jest zapewne fakt, że wówczas także Jadwiga spłaciła z części Kujaw księcia mazowieckiego Siemowita, co również wzmacniało prawa Jadwigi do tych ziem, AGAD, perg. 23; J. Nikodem, *op. cit.*, s. 226–227; J. Sperka, *op. cit.*, s. 190–191. W tym samym czasie (1396 r.) gospodarz mołdawski Wład złożył hołd Jadwidze i Jagielle, wzmacniając tym samym prawo królowej do schedy po Andegawenach, bowiem Zygmunt już rok wcześniej próbował bezskutecznie przejąć Mołdawię. Tym samym Jadwiga umocniła się na pozycji jedynej spadkobierczyni po siostrze, I. Czamańska, *Mołdawia, Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań 1996, s. 62–64; J. Nikodem, *op. cit.*, s. 298–299.

Fakt, że we wspomnianym akcie nie wskazano zwyczajowo wykazywanej w takim wypadku sumy zapisu posagu, skłania do uznania go za polityczną manifestację. Wynika z tego, że nikt nie czuł potrzeby oprowania posagu Jadwigi na jej własnym terytorium. Należy jednak dodać, że w tym samym dniu król wystawił drugi dokument, zapisując Jadwidze dochód z żup solnych w Bochni i Wieliczce w wysokości dwóch tysięcy grzywien, za to – dla odmiany – nigdzie nie pisząc, że traktuje to jako formę zadośćuczynienia za posag Andegawenki³². Obydwa dokumenty są jednak ze sobą powiązane i niewątpliwie się uzupełniają. Jednakże dochodu z żup nie można traktować jako zapisu wiennego, nie był bowiem oprawą, czyli żupy nie miały przynależeć do Jadwigi po śmierci Jagiełły, a być dodatkowym elementem – być może wyrazem wdzięczności dla królowej za wyrażenie zgody na nadanie poprzednich ziem? Z drugiej strony do Jadwigi, jako króla, także należał dochód ze wspomnianych żup, więc ponownie ich zapis był zbędny. Możliwe, że dokument ów miał po prostu wzmocnić przekaz poprzedniego – gdyby Zygmunt Luksemburczyk lub Opolczyk wnosili pretensje, zawsze można było okazać, że nie tylko Kujawy i Ruś obejmowało nadanie Jagiełły, ale także dochody z żup, co miało uwiarygodnić zapis wienny dla Jadwigi³³.

Nie zachowały się do naszych czasów dokumenty oprawy dwóch następnych królowych, Anny i Elżbiety, wydaje się jednak, że miały taki zapis. Z dużą dozą prawdopodobieństwa możemy założyć, że oprawa, jeśli była, znajdowała się na ziemi sądeckiej i – być może – nowokorczyńskiej i bieckiej. Pierwszy udokumentowany ślad oprawy królowej, zgodny ze wszystkimi zasadami, pochodzi z czasów Zofii Holszańskiej. Władysław Jagiełło – za radą i zgodą panów polskich oprował w 1422 r. po ślubie Zofii 10 000 grzywien posagu i wiana na starostwach: radomskim, bieckim, sądeckim, nowokorczyńskim i żarnowieckim³⁴. Jest to pierwsza pełna informacja o dobrach, które od tej pory będą stanowiły oprawę królowej. W 1424 r. po koronacji do tych dóbr Jagiełło poczynił jeszcze zapisy na ziemi sanockiej, inowrocławskiej, powiecie nieszańskim oraz

³² *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*, t. 2, nr CCCCXI. Być może jest to ślad realnego podziału królewskiej władzy i przejmowania przez Jagiełłę na potrzeby prowadzonej polityki większości żupnej gotówki, a dla królowej miało być zagwarantowane te 2000 grzywien – dziękuję prof. Andrzejowi Marcowi z IH UJ za tę sugestię.

³³ Odrzucić należy tu interpretację zapisu Kujaw i Rusi dla Jadwigi J. Wyrozumskiego (*Królowa Jadwiga, między epoką piastowską i jagiellońską*, Kraków 1997, s. 111), że zapis ów był wyłącznie wyrazem ufności Jagiełły w mądrość Andegawenki.

³⁴ Dokument ten także się nie zachował, jego treść znamy jednak z aktu wydanego z okazji koronacji królowej w 1424 r. *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 7, *Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418–1434*, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975, nr 1961.

dwóch wsiach niedaleko Nowego Miasta Korczyna – Zagości i Bogucicach³⁵. Natomiast w 1454 r. Kazimierz Jagiellończyk dokonał zamiany dóbr oprawnych matki z powodu wojny trzynastoletniej – za przygraniczną Nieszawę zapisał jej Pyzdry³⁶. Zofia wiele czasu poświęcała dobrom oprawnym. Szczególnie lubiła przebywać w swoich dobrach w Sanoku, Bieczu, Radomiu czy Nowym Sączu. Rzadziej przebywała w innych dobrach, a z pewnością nigdy nie była w danych jej najpóźniej Pyzdrach – w księgach sądowych odnotowano jedynie działalność jej starosty Jana Hinczy z Rogowa³⁷.

Kiedy w 1454 r. do kraju przybyła Elżbieta Rakuszanka, przyszła żona Kazimierza Jagiellończyka, ziemie oprawne były już zajęte przez królową matkę. Kazimierz zatem wydzielił swojej żonie nowe włości pod dobra oprawne, którymi stały się wsie i zamki w ziemi łęczyckiej, sandomierskiej, starostwie przedeckim, tenucie opoczyńskiej, kolskiej oraz kłodawskiej³⁸. Kiedy jednak w 1461 r. Zofia Holszańska zmarła, Kazimierz zmienił zapis wienny, ale – co ciekawe – nie wszystkie dobra po matce zapisał swojej żonie. Elżbieta zatem otrzymała po teściowej klucz chęciński z Radoszycami, Nowe Miasto Korczyn z Wiślicą i Żarnowcem, Radom z Jedlnią, Pyzdry i Inowrocław, a ze swoich dawnych dóbr utzymała Przedecz z Kłodawą³⁹. Co interesujące, w dobrach oprawnych Elżbiety nie znalazła się ziemia sądecka, standardowy, wydawałoby się, punkt oprawy królowych. Kazimierz pozostawił sobie także pozostałe ziemie przygraniczne – sanocką i biecką – być może właśnie z racji ich położenia⁴⁰.

³⁵ *Ibidem*; AGAD perg. 4843; B. Czwojdrak, *Zofia*, s. 25

³⁶ BC, perg. 515.

³⁷ B. Czwojdrak, *Zofia*, s. 75–83.

³⁸ AGAD, MK, sygn. 10, nr 191; Joanni Dlugossi, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 10, wyd. M. Kowalczyk, Cracoviae 1985, p. 170–171. Ponadto Elżbieta dostała jeszcze 5000 grzywien z dochodów żup solnych. BC, perg. 538.

³⁹ BC, perg. 547, vide: też U. Borkowska, *Pacta matrimonialis domu Jagiellonów*, „Roczniki Humanistyczne” 2000, 48, 2, s. 55, dodaje także wsie Radziejów i Słońsk, z których miała dochód z ceł.

⁴⁰ Barbara Zapoyla, pierwsza żona Zygmunta Starego, miała zapisy na Nowym Mieście Korczynie, Wiślicy, Żarnowcu, Radomiu, Jedlni, Chęcinach, Przedeczu, Łęczycy, Pyzdrach, Inowrocławiu. Władca na pewien czas (część z tych dóbr Elżbieta Rakuska zapisała testamentem ostatniej niezamężnej córce Elżbiecie) dorzucił także Biecz. J. Garbacik, *Testament królowej Elżbiety Rakuszanki, żony Kazimierza Jagiellończyka* (27 VI 1505), w: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, Warszawa 1960, s. 309–319; B. Przybyszewski, *Barbara Zapoyla. Królowa Polski 1512–1515*, Łańcut 2000, s. 39. Bona otrzymała już pełne włości bez Biecza (a dokładnie 200 000 dukatów na Nowym Mieście Korczynie, Wiślicy, Żarnowie, Radomsku, Jedlni, Kozienicach, dobrach chęcińskich, radoszyckich, łęczyckich, przedeckich, pyzdryckich i inowrocławskich. W. Pocięcha,

Kiedy w 1495 r. Aleksander poślubił Helenę moskiewską, żyła jeszcze jego matka, Elżbieta Rakuska, która miała zapisy na wspomnianych wyżej dobrach Królestwa Polskiego. Aleksander nie wyznaczył jednak żonie innych dóbr – Sądecczyzny czy Biecza – a wstrzymał zapisy wienne aż do 1501 r., kiedy to po śmierci brata został królem Polski⁴¹. Być może wpływ na taką decyzję miała Elżbieta Rakuska, która od początku była wyjątkowo niechętna księżniczce moskiewskiej⁴². Kiedy Aleksander został królem, wyznaczył swojej żonie dobra oprawne, ale nie odważył się jednak uczynić tego w Koronie – Helena otrzymała zatem zapisy na dobrach leżących w okolicy Mińska i Mohylewa – Książcach, Teterynie, Smolnianach, Hradyszczach, Łosiczach, Popowej Górze oraz tereny na północ od Wilna – Czyrczyńsk i Żyżmery oraz Brasław, w którym ostatecznie zmarła. W 1503 r. król zapisał jej jeszcze zamek Mohylewski z włościami i ludźmi⁴³. Kiedy w 1505 r. zmarł Aleksander, jego brat i sukcesor testamentu, Zygmunt, odebrał w 1507 r. Helenie dotychczasowe dobra, pozwolił jej jednak zamieszkać na zamku w Wilnie i nadał jej Bielsk, Suraż i Briańsk na Litwie⁴⁴.

Teoretycznie zapis wiana powinien odbyć się zaraz po ślubie, ale jak widać, z różnych powodów nie zawsze tak było. Widać także, że pomimo początkowego ustalenia się Sądecczyzny jako ziemi oprawnej królowych z czasem sytuacja ta ulegała zmianie, a dobra wienne królowych nie wyglądały tak samo. Często, kiedy żyła jeszcze królowa matka, władca

Królowa Bona, t. 1, Poznań 1949, s. 240), ale kiedy za jej życia pojawiła się młoda władczyni, Elżbieta Habsburżanka, żona jej syna Zygmunta Augusta, władca opował jej posag na dawnych ziemiach oprawnych – Bieczu, Nowym Sączu, Sanoku i Przemyśle, zaznaczając, że gdy matka umrze, młoda królowa obejmie jej dobra wienne. U. Borkowska, *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011, s. 249.

⁴¹ Nie sądzę, aby wpływ na opóźnienie w kwestii oprawy żonie miał fakt, że Helena nie była koronowana.

⁴² *Akta Aleksandra, króla polskiego i Wielkiego Księcia Litewskiego*, wyd. F. Papeé, Kraków 1927, nr 19 (list Aleksandra do brata Fryderyka o niechęci matki do Heleny); F. Papeé, *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków 1999, s. 48. Poza niechęcią Rakuszkanki do Heleny wynikającej z faktu, że ta druga nie przyjęła wiary rzymskokatolickiej, możliwe, że brak tak długo oprawy wynikał również z faktu, że Helena nie wniosła praktycznie żadnego posagu, o czym sama pisała w liście do ojca, *Сборник Императорскаго Русскаго Историческаго Общества*, t. 35, Санкт Петербург 1882, s. 369; Е. Церетели, Елена Иоанновна, великая княгиня литовская, русская, королева польская. *Биографический очерк в связи с историей того времени*, Санкт Петербург 1898, s. 167–168.

⁴³ I. Daniłowicz, *Skarbiec dyplomatów papieskich, cesarskich i królewskich*, t. 2, wyd. J. Sidorowicz, Wilno 1862, nr 2136, nr 2153.

⁴⁴ *Ibidem*, nr 2239; *Акты относящиеся к истории Южной и Западной России*, t. 2, Санкт Петербург 1848, nr 8.

musiał żonie zapisywać wiano na innych ziemiach. Widać to bardzo wyraźnie na przykładzie Jadwigi Łokietkowej i Anny czy Zofii Holszańskiej i Elżbiety Rakuskiej. Po śmierci starej królowej władca najczęściej zmieniał zapisy wienne na dawne ziemie oprawne. W pewnym momencie wśród dóbr oprawnych średniowiecznych władczyń pojawiły się zapisy na niestandardowym, wydawałoby się, terytorium: na ziemi pyzdrowskiej czy inowrocławskiej, które od czasów Zofii Holszańskiej zaczęły wchodzić do stałego schematu opraw królowych – zapisy będzie tam również miała Elżbieta Rakuska, Barbara Zapoyła czy Bona. Przede wszystkim jednak władcy zapisywali żonom dobra oprawne w Małopolsce (część na Sandomierszczyźnie niż na uważanej za stałą oprawę wdowią ziemi sądeckiej) i dawnej Rusi Czerwonej (z wyjątkiem Heleny). Sądeczczyzna w drugiej połowie XV w. przestała pojawiać się w zapisach wiennych królowych, a środek ciężkości przeniósł się bardziej ku centralnej Polsce. Być może wynikało to z bezpieczeństwa – dotychczasowe ziemie były jednak terytoriami przygranicznymi i narażonymi na różne najazdy. Bez względu jednak, gdzie go dokonywali, to nawet pomimo braku posagu lub opóźnień w jego spłacie, oprawa wienna władczyń zawsze była.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Archiwum Główne Akt Dawnych:

dok. perg. sygn. 23, 3035, 4843, 5042.

Metryka Koronna, sygn. 10.

Biblioteka Czartoryskich:

dok. perg. sygn. 515, 538, 547.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich:

rkps 2564/II.

Printed sources (Źródła drukowane)

Akta Aleksandra, króla polskiego i Wielkiego Księcia Litewskiego, wyd. F. Papeé, Kraków 1927.

Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tzw. bernardyńskiego w Lwowie, t. 9, wyd. O. Pietruski, X. Liske, A. Prochaska, Lwów 1883.

Akty otnosyashchiesya k istorii Yuzhnoy i Zapadnoy Rossii, t. 2, Sankt Peterburg 1848 [*Акты относящиеся к истории Южной и Западной России*, t. 2, Санкт Петербург 1848].

Daniłowicz I., *Skarbiec dyplomatów papieskich, cesarskich i królewskich*, t. 2, wyd. J. Sidorowicz, Wilno 1862.

Joanni Dlugossi, *Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae*, lib. 10, wyd. M. Kowalczyk, Cracoviae 1985.

Kodeks dyplomatyczny Małopolski, [t. 1], 1178–1386, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876.

Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. 2, 1153–1333, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1886.

Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej, t. 2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883.

- Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa, t. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879.
- Kodeks dyplomatyczny Polski, obejmujący przywileje królów polskich, wielkich książąt litewskich, bulle papieżkie, jako też wszelkie nadania prywatne mogące posłużyć wyjaśnieniu dziejów wewnętrznych krajowych, dotąd nigdzie nie drukowane, od najdawniejszych czasów aż do roku 1506, t. 1, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, A.Z. Helcel, Warszawa 1847.
- Kodeks dyplomatyczny Polski, obejmujący przywileje królów polskich, wielkich książąt litewskich, bulle papieżkie, jako też wszelkie nadania prywatne mogące posłużyć wyjaśnieniu dziejów wewnętrznych krajowych, dotąd nigdzie nie drukowane, od najdawniejszych czasów aż do roku 1506, t. 2, cz. 2, wyd. L. Rzyszczewski, A. Muczkowski, Warszawa 1852.
- Kodeks dyplomatyczny Polski, obejmujący przywileje królów polskich, wielkich książąt litewskich, bulle papieżkie, jako też wszelkie nadania prywatne mogące posłużyć wyjaśnieniu dziejów wewnętrznych krajowych, dotąd nigdzie nie drukowane, od najdawniejszych czasów aż do roku 1506, t. 3, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1858.
- Nieznane dokumenty do dziejów Chęcin z pierwszej połowy XV wieku, wyd. F. Kiryk, w: *Stromata historica in honorem Romani Mariae Zawadzki*, Kraków 2006.
- Starodawne prawa polskiego pomniki, t. 2, Wypisy z ksiąg dawnych sądowych ziemskich i grodzkich ziemi krakowskiej, wyd. A.Z. Helcel, Kraków 1870.
- Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae, t. 1, wyd. A. Theiner, Rzym 1860.
- Vetera monumenta historica Hungariae sacrum illustrantia, t. 2, wyd. A. Theiner, Rzym 1860.
- Zbiór dokumentów małopolskich, cz. 2, wyd. Z. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963.
- Zbiór dokumentów małopolskich, cz. 4, Dokumenty z lat 1211–1400, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969.
- Zbiór dokumentów małopolskich, cz. 7, Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1418–1434, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1975.

Studies (Opracowania)

- Barański M., *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klasztoru klarysek sądeckich*, Warszawa 1992.
- Bogucki A., *Komornik i podkomorzy w Polsce Piastowskiej*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej*, t. 3, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1985.
- Borkowska U., *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2011.
- Borkowska U., *Matżeństwa jagiellońskie*, w: *ředověku: rituály a obyčje. Colloquia mediaevalia Pragensia*, t. 14, red. P. Kras, M. Nodl, Praha 2014.
- Borkowska U., *Pacta matrimonialis domu Jagiellonów*, „Roczniki Humanistyczne” 2000, 48, 2.
- Brzeziński W., *Życie szlachcianki w późnośredniowiecznej Wielkopolsce. Magnificae et generosae. Zagadnienia demograficzne i majątkowe*, Bydgoszcz 2021.
- Czamańska I., *Mołdawia, Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań 1996.
- Czwojdrak B., *Królowa Zofia Holszańska i jej sanockie dziedzictwo (w druku)*.
- Czwojdrak B., *Pod rządami królowej Zofii Holszańskiej. Sądy ziemskie, grodzkie i in curia reginalis w Sanoku w latach 1434–1461*, w: *Silesia – Polonia – Europa. Studia historyczne dedykowane Idziemu Panicowi*, red. J. Sperka, Katowice–Bielsko-Biała 2019.
- Czwojdrak B., *Under the Rule of Queen Zofia Holszańska. Land, Town and in curia reginalis Courts in Sanok in 1434–1463*, w: *Colloquia mediaevalia Pragensia*, t. 17, *Právní kultur středověku*, red. M. Nodl, P. Węcowski, Praha 2016.
- Czwojdrak B., *Z badań nad dworem królowej Zofii Holszańskiej*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 2010, 2 (6).

- Czwojdrak B., *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Kraków 2012.
- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951.
- Garbacz J., *Testament królowej Elżbiety Rakuszanki, żony Kazimierza Jagiellończyka (27 VI 1505)*, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, Warszawa 1960.
- Góralski Z., *Adelheid die hessische Fürstin und polnische Königin*, „Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte und Landeskunde” 1976–1977, 86.
- Hube R., *Prawo polskie w 14 wieku. Sądy i ich praktyka i stosunki prawne w Polsce ku schyłkowi 14 wieku*, Warszawa 1886.
- Jasiński K., *Genealogia Władysława Łokietka i jego najbliższej rodziny*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 1987, 6.
- Jasiński K., *Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich*, Poznań–Wrocław 2001.
- Koczerska M., *Rodzina szlachecka w Polsce późnego średniowiecza*, Warszawa 1975.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Dokument z 1390 r. w sprawie ruszycy*, „Kwartalnik Historyczny” 1934, 48.
- Kręć H., *Dwór królewski Jadwigi i Jagiełły*, Kraków 1987.
- Kutrzeba S., *Mężobójstwo w prawie polskim XIV i XV wieku*, „Rozprawy Akademii Umiejętności. Historia-Filozofia” 1907, 25.
- Labuda G., *Testament Bolesława Krzywoustego*, w: *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*, Poznań 1959.
- Lesiński B., *Stanowisko kobiety w polskim prawie ziemskim do połowy XV wieku*, Wrocław 1956.
- Lewandowska-Malec I., *Zabezpieczenie majątkowe królowych polskich na przełomie XVI i XVII w. Oprawa wiana Anny i Konstancji z Habsburgów*, w: *Prawo blisko człowieka. Z dziejów prawa rodzinnego i spadkowego. Materiały konferencji zorganizowanej przez Sekcję Historii Państwa i Prawa Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa UJ, Kraków 7–8 marca 2007 r.*, red. M. Mikuła, Kraków 2008.
- Łowmiański H., *Początki Polski*, t. 6, cz. 1, Warszawa 1967.
- Maciaszek K., *Bolesław V Wstydliwy. Książę krakowski i sandomierski 1226–1279. Długie panowanie w ciężkich czasach*, Kraków 2021.
- Maleczyński K., *Bolesław III Krzywousty*, Kraków 2010.
- Marzec A., „*Domina terrae sandecensis*”. Rola polityczna królowej Jadwigi Łokietkowej w kontekście jej związków z dostojnikami małopolskimi (1305–1339), „Kwartalnik Historyczny” 2000, 107, 1.
- Morawski S., *Sądceccyzna za Jagiellonów z miast spiskiem i księstwem oświęcimskim*, t. 2, Kraków 1865.
- Nikodem J., *Jadwiga. Król Polski*, Wrocław 2009.
- Ożóg K., *Jadwiga*, w: *Piastowie. Leksykon*, red. K. Ożóg, S. Szczur, Kraków 1999.
- Papeć F., *Aleksander Jagiellończyk*, Kraków 1999.
- Perzanowski Z., *Dokument i kancelaria sądu ziemskiego krakowskiego do połowy XV wieku*, Kraków 1968.
- Piber-Zbieranowska M., *Jadwiga Łokietkowa – księżna, królowa, mniszka. Przyczynek do biografii władczyni i rozważań nad znaczeniem politycznym i rolą żon Piastów w XIII i XIV w.*, w: *Władztwo Władysława Łokietka. 700-lecie koronacji królewskiej*, red. W. Falkowski, P. Tyska, Warszawa 2022.
- Pociecha W., *Królowa Bona*, t. 1, Poznań 1949.
- Przybyłowicz O.M., *Reguła zakonna jest wozem do nieba. Realia życia w klasztorach klarysek od XIII do końca XVI w. w Małopolsce, Wielkopolsce i na Śląsku*, Warszawa 2016.

- Przybyszewski B., *Barbara Zapoyla. Królowa Polski 1512–1515*, Łańcut 2000.
- Rosik S., *Bolesław Krzywousty*, Wrocław 2013.
- Rutkowska G., *Status wdów po królach polskich z dynastii Jagiellonów*, w: *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015.
- Rybicka-Adamska A., *Kto redagował dokumenty Jadwigi Łokietkowej, „Nasza Przyszłość”* 1992, 79.
- Sbornik Imneratorskago Russkago Nstoricheskago Obshchestva*, t. 35, Sankt Peterburg 1882 [Сборник Императорскаго Русскаго Историческаго Общества, t. 35, Санкт Петербург 1882].
- Semkowicz W., *Adelajda, Krystyna i Jadwiga, żony Kazimierza Wielkiego, „Kwartalnik Historyczny”* 1898, 12.
- Smolka S., *Mieszko Stary i jego wiek*, Warszawa 1881.
- Sperka J., *Posagi i wiana książęcych raciborskich od końca XIII do początku XVI wieku*, w: *Historia amica mea*, red. I. Matejko-Peterka, Opava 2023.
- Sperka J., *Władysław książę opolski, wieluński, kujawski, dobrzyński, pan Rusi, palatyn Węgier i namiestnik Polski (1326/1330 – 8 lub 18 maja 1401)*, Kraków 2012.
- Sroka S.A., *Średniowieczny Bardów i jego kontakty z Małopolską*, Kraków 2010.
- Sucheni-Grabowska A., *Odbudowa domeny królewskiej w Polsce 1504–1548*, Warszawa 2007.
- Sucheni-Grabowska A., *Oprawne dobra*, w: *Encyklopedia Historii Gospodarczej Polski*, t. 2, Warszawa 1981.
- Szulc T., *Oprawa posagu królowych w szlacheckiej Rzeczypospolitej, „Studia Prawno-Ekonomiczne”* 2015, 94.
- Szulc T., *Posag królowych w świetle umów małżeńskich królów polskich z XV–XVIII wieku, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”* 2019, 22.
- Śliwiński J., *Mariaże Kazimierza Wielkiego. Studium z zakresu obyczajowości i etyki dworu królewskiego w Polsce XIV wieku*, Olsztyn 1987.
- Teterycz-Puzio A., *...domina et princeps... Władza książęcych na ziemiach polskich w XIII wieku w świetle dokumentów*, w: *Kobiety i władza w czasach dawnych*, red. B. Czwojdrak, A.A. Kluczek, Katowice 2015.
- Tsereteli E., *Elena Ioannovna, velikaya knyaginya litovskaya, russkaya, koroleva pol'skaya. Biograficheskii очерк в связи с историей того времени*, Sankt Peterburg 1898 [Церетели Е., Елена Иоанновна, великая княгиня литовская, русская, королева польская. Биографический очерк в связи с историей того времени, Санкт Петербург 1898].
- Věnná města českých královen* čka a kol, Praha 2022.
- Winiarz A., *Polskie prawo majątkowe-małżeńskie w wiekach średnich*, Kraków 1898.
- Wyrozumski J., *Kazimierz Wielki*, Wrocław 1986.
- Wyrozumski J., *Królowa Jadwiga, między epoką piastowską i jagiellońską*, Kraków 1997.
- Zwoleń*, red. K. Myśliwski, Lublin 1976.
- Żmudzki P., *Studium podzielonego królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000.

NOTA O AUTORZE

Bożena Czwojdrak – dr hab., prof. UŚ, pracuje w Instytucie Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Autorka trzech monografii: *Rogowscy herbu Działosza podskarbiowie królewscy* (Katowice 2002), *Jastrzębce w ziemi krakowskiej i sandomierskiej do połowy XV wieku* (Kraków 2007) oraz *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce* (Warszawa 2012). Autorka kilkunastu artykułów na temat genealogii szlacheckiej i możnowładczej oraz dworów władczyń w późnośredniowiecznej

Polsce. Współredaktorka czasopisma „Średniowiecze Polskie i Powszechne”. Kierowniczka Zespołu do Badań nad Dworami i Elitami Władzy na zamku królewskim na Wawelu, a także członkini Zespołu Badań nad Dworami i Rezydencjami (Výzkumné centrum dvory a rezidence ve středověku) przy Instytucie Historii Akademii Nauk Republiki Czeskiej. Obecnie kończy monografię dworów królowych w późnośredniowiecznej Polsce.

ABOUT THE AUTHOR

Bożena Czwojdrak – PhD with habilitation, prof., works at the Institute of History at the University of Silesia in Katowice. Author of three monographs: *Rogowscy herbu Działosza podskarbiowie królewscy* (Katowice 2002), *Jastrzębce w ziemi krakowskiej i sandomierskiej do połowy XV wieku* (Kraków 2007) and *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce* (Warsaw 2012). Author of several dozen articles on noble and magnate genealogy and the courts of female rulers in late medieval Poland. Co-editor of the journal „Średniowiecze Polskie i Powszechne”. She is the head of the Team for Research on the Mansions and Power Elites at the Wawel Royal Castle and a member of the Team for Research on Mansions and Residences (Výzkumné centrum dvory a rezidence ve středověku) at the Institute of History of the Academy of Sciences of the Czech Republic. He is currently completing a monograph on the courts of queens in late medieval Poland.

